

КНИГА
С89

Султан Арбаев
биобиблиографиялык көрсөткүч

Бишкек 2009

Кырг.
01

658760

С88

Султан Арабаев.
- Б., 2009. - 10с

Султан АРБАЕВ

(биобиблиографиялык көрсөткүч)

БИШКЕК 2009

С88

01

275

с 89
УДК 01
ББК 91.9:2
С 89

Биобиблиографиялык көрсөткүчтү түзүүчүлөр:
И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик Университетинин
биоартүрдүүлүк кафедрасынын профессору З.С.Арабаева,
ага окутуучусу Ү.Ж.Кармышова,
химия кафедрасынын ага окутуучусу Г.Д.Маткалыкова

АРАБАЕВ

С 89
СУЛТАН АРБАЕВ (Биобиблиографиялык көрсөткүч)
/Түзүүчүлөр: З.С.Арабаева, Ү.Ж.Кармышова,
Г.Д.Маткалыкова. -Б.: Айат, 2009, 32 б.

ISBN 978-9967-433-83-0

Бул биобиблиографиялык китепчеде Султан
Арабаевдин өмүр баяны, илимий жолдору, өзү жазган
жана которгон китептеринин тизмеси, илимий
жолунун белгилүү даталар туралуу маалыматтар,
андан тышкары С.Арабаев жөнүндө окуучуларынын
эскерүүлөрү берилди.

С 4406010000-09

УДК 01
ББК 91.9:2

ISBN 978-9967-433-83-0 © Түзгөн: Арабаева З., 2009

СУЛТАН АРБАЕВДИН ИЛИМИЙ ЖОЛУ

Султан Арбаев химия боюнча жогорку билимдүү биринчи
Кыргыз Республикасынын мектептеринде эмгек сиңирген мугалими,
«Кыргыз Республикасынын эл агартуунун отличниги», жалпы химия
кафедрасынын биринчи башчысы, кыргыздардан биринчи доцент
деген илимий даражадагы окумуштуу.

Султан Арбаевдин татаал жана үзүрлүү өмүр жолу 1926-
жылы приюттан, андан кийин айыл чарба мектебинен башталат.
Түптөгү айыл чарба мектеби, ал жерди мурда монастыр деп
аташкан себеби, мурда монахтар жашашкан. Ушул мектепте
жетимдерди жана окуйм дегендердин баарын топтогон.
Кыргыздардын ошол кезде баш көтөргөн адамдары ушул мектепте
тарбияланган. Алар Султан Арбаев жана анын замандаштары
Мукай Элебаев, Беккулу Элебаев, Аалы Токомбаев, Молдогазы
Токобаев, өзүнүн бир туугандарынан Асан, Үсөн, Абдрахман да
ушул мектепте тарбияланган.

1926-жылы айыл чарба мектебинин окуучусу, анын активдүү
комсомолдору катарында Наркомпростун жолдомосу менен Алма-
Атага зооветеринардык техникумга жиберилет. С.Арабаев
зооветтехникумда эң алдыңкы студент болгондуктан, аны
техникумду бүтө электе Казак университетине которот. Ошол
кезде кадр жетишсиз, жогорку билимдүүлөр аз болгон. Султан
Арабаев Университеттин табият таануу жана математика
факультетинин химия бөлүмүнө кирет. 1928-жылдан 1931-жылга
чейин университеттин студенти, ошондой эле ВКП(б)нын
мүчөлүгүнө кандидат болот. 1931-жылы университетти
ийгиликтүү аяктайт.

Университетти бүтүп келгенден кийин бизде эч кандай
жогорку окуу жайлар болгон эмес. Болгон окуу жайлар ФЗУ
(фабрично-заводское училище), ШКМ (школа коммунистической
молодежи) болгон. Ал эки жыл боюу ушул мектептер үчүн китеп
жазып жана китептерди кыргызчага которуп, терминдерди топтоп
иштей баштайт. Андан кийин 1932-1940-жылдары Комвузда
мугалим болуп иштейт. Анда азыркыдай университет, институт

кафедра деген болгон эмес; тек гана табият таануу кабинети болгон. Аны С.Арбаев жетектеген., кийин биохимия кафедрасы деп аталат. Сабак берип жүрүп окуу куралдарынын жетишсиздигин байкайт да, китептерди которуп, методикалык колдонмо түзүп жана химиялык кыргызча китептерди топтоп сөздүк түзөт.

Анын алгачкы эмгеги 1933-жылы «Химия для ФЗУ» (9 басма табак) деген ат менен чыккан. Ошол убакта болгон окуу жайлар үчүн жазылган. 1934-жылы «Физика для ФЗУ и ШКМ» (15 басма табак) деген эмгеги жарык көргөн. Бул эмгеги ошол убакта завод, фабрикалар үчүн даярдалып жаткан жаштарга жазылат.

1936-жылы «Химия для колхозов и ОСОАВИАХИМовцев» деген эмгеги чыгат. Ушул эмгектери менен катар кыргызчага котормолору чыгат. 1933-жылы «Орто мектептер үчүн химия» (автор В.Н.Верховский, 19 басма табак), «Сырттан окуган класстар үчүн табият таануу» китептерин которгон. Ал эми 1934-жылы «Термины по химии с формулами» (6 басма табак) эмгеги чыккан. Ошол убакта кыргызча эмес орусча да китептер аз болгон. Ошентсе да Султан Арбаевдин эмгеги жогору бааланып 1937-жылы доцент деген наам ыйгарылган. (Кыргыздардын арасынан биринчи болуп).

1949-жылы Кыргыз мамлекеттик басмасынан Д.М. Кирюшкиндин жети жылдык орто мектептин 7-классы үчүн «Химия» китеби (27 басма табак) С.Арбаевдин котормосунда жарык көрдү. Ошол эле китеп 1955-жылы Р.Суртаев жана С.Арбаевдин котормосунда Кыргыз мамлекеттик окуу-педагогикалык басмасынан экинчи жолу басылып чыкты.

Ал эми 1950-жылы «Орто мектептер үчүн органикалык химия» (10 басма табак) (автор Левченко) китептерди которот, бул китептери мектеп окуучулары жана студенттер кеңири колдонушкан. Ушуну менен катар эле өзүнүн эмгектери чыккан. 1951-жылы «Методика решений задач по химии в средней школе», 1953-жылы «О простых элементах» деген эмгектери чыгат, алар дагы кеңири колдонулган. 1958-жылы «Создание мира и образование жизни», 1958-жылы «Полимерма растворов хлоридов натрия сахарозы и воды» деген эмгектери жарык көрөт. 1959-жылы

«Методика преподавания синтетических высокомолекулярных соединений» жана «Методика решений химических задач» деген эмгектери чыгат. Султан Арбаевдин жазылган эмгектеринин басымдуу көпчүлүгү окутуунун методикасына байланыштуу болгон.

Ушул эле жылдары «Общая химия для вузов» (47 басма табак, автору Н.Л.Глинка) китебин кыргыз тилине которгон жана бүт майда барат документтерди даярдап бүткөндөн кийин, ошо кездеги Кыргызстан коммунисттик партиянын биринчи секретары Т.У.Усубалиевдин уруксаты керек болуп, ал кишиге барат, бирок ал киши китептин кыргызча басылып чыгышына каршы болот. Ал кезде партия күчтүү, орус тили басымдуулук кылып турган кез эле. Султан Арбаев Усубалиевдин жообунан кийин үйгө келип, китептин кол жазмасын да, басылган экземплярларын да өрттөп салган деп эскерет кызы Зейнеп Султановна. Ошентип жогорку окуу жайлары үчүн «Жалпы химия» китеби чыкпай, табылгыс эмгек күлгө айланган.

Султан Арбаев ошону менен токтолуп калбастан, андан ары дагы эмгектерин жазат. 1960-жылдары «Твердые фазы политерма хлоридов калия, натрия сахарозы и воды», 1962-жылы «Взаимосвязи сахарозы с натрием, калием, кальцием, магнием» аттуу монография (И.Дружинин жана З.Бакасова менен бирге жазган) жана «Атеистическое воспитание молодежи по химии» деген эмгектери жарык көрөт. Ошону менен катар эле «Синтетикалык була жана пластмасса» деген полимерлер жөнүндөгү котормосу жана 1963-жылы «Химический толковый словарь» (15 б.т.) башка авторлор менен чогуу жазылган эмгектери чыгат. Өлгөндөн кийин, 1966-жылы «Химиялык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү» чыккан. (20 басма табак), соавторлору: өзүнүн окучуусу К.С.Сулайманкулов жана коллегасы К.Ш.Шатемиров. 1963-жылы ден соолугуна байланыштуу персоналдык пенсияга чыгат. Султан Арбаев ооруп жүргөн кезинде деле сабак берип жүргөн, өмүрүнүн акыркы жылдарында медициналык китептерди да которот. Ал араб тилин жакшы билгендиктен куран китепти ошол убактагы атеистик

тарбияга жана коммунисттик тарбияга ылайыкташтырып которгон. С.Арбаев бир эле химия боюнча китептерди жазуу менен чектелбей фабрика, завод жана айыл чарбасы үчүн да китептерди жазган.

Султан Арбаев «Развитие сахарной промышленности Киргизии» деген темада кандидаттык ишин Кайыңдыдагы Новотроицкий жана Кайыңды кант заводдорунун иштээр басынын негизинде жазган, бирок кандайдыр бир себептер менен бекитилбей, коргобой калган. Султан Арбаев кандидаттык диссертацияны коргобой калганы менен, анын артында зор эмгектери, өстүрүп тарбиялаган окуучулары калды: химия илиминин докторлору, академиктер, чл.-корр. Сулайманкулов К., Усубакунов М., Иманкунов Б., Адылов С., Молдобаев С., Кыдынов К. жана башкалар. Кырктан ашык химия билиминин кандидаттары чыккан. Султан Арбаевдин эмгектерин өкмөт жогору баалап 1961-жылы Ленин ордени, «Эмгек каармандыгы үчүн» медалы менен сыйлаган. Ал бир нече жолу Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамоталары менен сыйланган, республиканын эмгек сиңирген мугалими деген наамга татыктуу болгон.

Султан Арбаев 37 илимий иш жазган, эң чоң эмгегинин көлөмү 28 басма табак, бардыгы болуп - 70 басма табак, ал эми которгон эмгектери 270 басма табак болгон.

Султан Арбаев кыргыз тилин баалаган жана кыргыз жаштарына химия илимин кыргыз тилинде окутууга, жаштардын патриоттук сезимин ойготууга көп күч жумшаган кыргыздын мыкты окмушгуусу, котормочу, үлгүлүү окутуучусу жана насаатчысы катарында кыргызстандын тарых баракчасында сакталат. Кыргызстанда химияны окутууну түптөгөн, алгачкы окумуштуу, жол башчы. Агайдын элеси ар дайым биз менен.

СУЛТАН АРБАЕВДИН ӨМҮРҮНҮН НЕГИЗГИ ДАТАЛАРЫ ЖАНА ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ

- 1908-жылы Ысык-Көл областынын, Мин-булак айылында (Арал сельсовети) туулган
- 1926-жылы приотта жашаган
- 1926-1928-жылдары Тюп районундагы (монастырь) айыл-чарба техникумунда окуйт
- 1928-жылы Казак зооветтехникумда биринчи курсунда окуйт
- 1928-жылы зооветтехникумдан Казак университетине которулат
- 1928-1931-жылдары КазГУда окууну улантат. Математика жана табият таануу факультетинде окуйт, кийин химия бөлүмүнө которулат
- 1932-1940-жылдарда табият таануу кабинетин комвужда (Фрунзе ш.) жетектейт. Кийин ал кабинеттен бөлүнүп биохимия кафедрасы уюштурулган. Анын башчысы болуп Султан Арбаев дайындалат
- 1933-жылы кошумча дагы башка мекемелерде (фабрика-заводдук училищаларда, коммунисттик жаштар мектептерде (КЖМ) иштеген.
- 1937-жылы комвужда иштеп жүргөндө кыргыздардан биринчи болуп химия сабагынан «доцент» деген илимий наам берилген
- 1939-жылы ВКП (б)нын мүчөлүгүнө кабыл алынат
- 1940-1946-жылдарда Кыргыз педагогикалык институтун директору
- 1946-1949-жылдары Тюп районундагы айыл чарба техникумунун директору
- 1950-1963-жылдарда Кыргыз педагогикалык институттун доценти
- 1950-1961-жылдарда Кыргыз мамлекеттик университетинин органикалык эмес химия кафедрасынын жетекчиси
- 1961-1963-жылдарда биология факультетинин деканы

1963-жылы 52 жашында ооруу га байланыштуу персоналдык пенсияга чыккан
1965-жылы 1 январда каза болгон

Кандидаттык диссертациянын негизги материалдары
«Взаимодействие сахарозы с хлоридами натрия, калия, кальция и магния» деген монографияга кирген

СУЛТАН АРБАЕВ ЖАЗГАН ОКУУ КИТЕПТЕРИ ЖАНА ОКУУ УСУЛДУК КУРАЛДАРЫ

- С.Арбаев.* Химия для ФЗУ, (9 басма табак), Фрунзе, 1933
С.Арбаев. «Физика для ФЗУ и ШКМ» (15 басма табак), Фрунзе, 1934
С.Арбаев. «Химия для колхозов и ОСОАВИАХИМовцев», Фрунзе, 1936
С.Арбаев. «Термины по химии с формулами» (6 басма табак) Фрунзе, 1936
С.Арбаев. «Методика решений задач по химии в средней школе», Фрунзе, 1951.
С.Арбаев. «О новых элементах» Фрунзе, 1953
С.Арбаев. «Создание мира и образование жизни», 1958
С.Арбаев. «Политерма растворов хлоридов натрия сахарозы и-воды» Фрунзе, 1958
С.Арбаев. «Методика преподавания синтетических высокомолекулярных соединений» (Фрунзе. 1950)
С.Арбаев. «Методика решений химических задач» Фрунзе, 1959
С.Арбаев. «Твердые фазы политерма хлоридов калия, натрия сахарозы и воды», Фрунзе, 1960
С.Арбаев, З.Бакасова, И.Дружинин. Монография «Взаимосвязи сахарозы с натрием, калием, кальцием, магнием» Фрунзе, 1962
С.Арбаев. «Атеистическое воспитание молодежи по химии» Фрунзе,

С.Арбаев, К.Сулайманкулов ж.б. «Химический толковый словарь» (15 б.т.) Фрунзе, 1963

С.Арбаев, К.С.Сулайманкулов, К.Ш.Шатемиров. Химиялык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү. (20 б.т.), Фрунзе, 1966

СУЛТАН АРБАЕВ КОТОРГОН АЙРЫМ КИТЕПТЕР ЖАНА УСУЛДУК КУРАЛДАР

- В.Н.Верховский. Органикалык эмес химия, Кыргызмамбас, Фрунзе, Казань, 1940
В.Н.Верховский. Орто мектептер үчүн химия, (19 басма табак) Фрунзе, 1933
«Сырттан окуган класстар үчүн табият таануу»
Левченко. Орто мектептер үчүн органикалык химия, (10 басма табак), Фрунзе, 1950
Тетюрев В.А. Табият билими. Фрунзе, Казань, 1940.
Кириюшкин Д.М. Химия. Фрунзе, Кыргызмамбас, 1949.
Кириюшкин Д.М. Химия. (2-басылышы). Фрунзе, Кыргызмамлекеттик окуу-педагогикалык басмасы, 1955.

СЫЙЛЫКТАР

- Ленин ордени, 1961-ж
«Улуу Атамекендик согуш убагында (1941-1945) эмгек каармандыгы үчүн» медалы, 1945-ж.
Бир нече жолу Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамоталары менен сыйланган.
Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген мугалими деген наамга татыктуу болгон.
Эл агартуу отличниги

СУЛТАН АРБАЕВДИН ОКУУЧУЛАРЫ ЖАНА

КЕСИПТЕШТЕРИ ЭСКЕРИШЕТ

Агайдын окуучусу, химия илиминин кандидаты, доцент
Бугубаев А.Б.

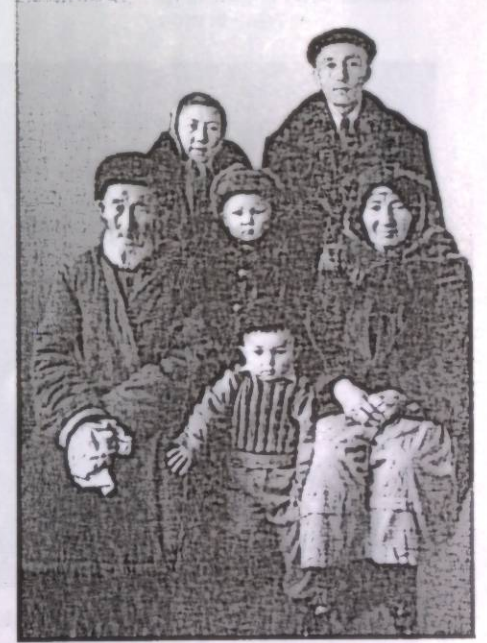
Султан Арбаев агайды мен 5-класстан тартып таанып, билип калдым. С.Арбаев Кыргызстандагы ал кездеги жалгыз пединституттун директору болчу. Анда элетте жашаган элдер менен шаарда жашагандар кескин айырмаланышчу. Ошол кезде директор деген сөздү кыргыздар эмес, ошол жерде жашаган орустар билчү эмес. Ошентип мен Кара-Колдо техникумда окуп калдым, бир күнү агайга жолуктум. «Оо, азамат, сен чоңойуп, жигит болуп калган турбайсыңбы» деп, үйдөгүлөрдү сураштырды. «Мен ушул жерде айыл чарба мектебинде окуйм» дедим, анда агай «өзүң жаш болсоң, үй-жай, тамак-ашың кандай болот» деди. Агай өзүнүн жумуштарын таштап, мени Түптөгү (өзү окуган мектеп) айыл чарба техникумуна алып барып жайгаштырган. Мен ал техникумду ийгиликтүү аяктадым. Кийин агай дагы кеңеш берип, мындан ары институтта окууну улап кет деди эле. Кайдан, турмуш начар, курсак ач, согуш маалы – иштеп кеттим. Согуш бүткөндөн кийин Кыргыз Улуттук университетинин биология факультетине кирип окуп калдым, ошондо агайды кайра жолуктурдум. Университетте лекция окучу, окутуучулар арасында жалгыз кыргыз эле.

Студент кезде бизге консультация бергенден кийин, башынан өткөргөн окуялардан аңгеме куруп берер эле. Бир мугалимдин өзүнө окшогон досуна: «Ээй билесиңби, мен тиги наадаңдарга бир теманы он жолу түшүндүрүп, аягында өзүм түшүндүм, алар дагы эле ошол боюнча калды» - деп мактанып жатканын уктым. Силер андай болбогула, кесипти сүйүп, ардактап иштегиле дээр эле. Өзү менен кичинесинен чогуу тарбияланган замандаштарынан Мукай Элебаевди көп эскерер эле. «Ой ал табиятынан куудул, артист эле», - деп калчу эле. Эми агай жөнүндө айта берсе, анын асыл сапаттары өтө эле көп.

Султан Арбаев менин агайым, устатым жана насаатчым - элеси дайым биз менен!

Султан Арбаев
комвузда иштеген
жылдары

Атасы - Аралбай молдоке,
энеси Макпол,
бир тууганы Асан,
анын жубайы Айымкан,
Аралбай молдокенин
неберелери Советалы
жана Абдыкерим

Аралбай молдокенин балдары

Кадыр Аралбаев
Согуштан жиберген сүрөтү. Татищев айылы. Улуу Атамекендик Согушта курман болгон

Абдырахман Аралбаев,
белгилүү журналист,
катормочу

Султан Арбаев бир туугандары Асан (солдо) жана Үсөн менен

Султан Арбаев жубайы
Халима менен

Зейнеп Султановна
Аралбаева

Султан Арбаев (биринчи катарда, ортодо), анын артында жубайы Халима замандаштары менен

Султан Арбаев - КазГУнун студенти (биринчи катарда оң жагынан үчүнчү.)

Пединституттун тарых факультетинин студенттери мугалимдери менен.
Султан Арбаев, институттун директору - оң жагынан төртүнчү экинчи катарда,
ошол эле катарда, сол жагынан экинчи - профессор Батманов И. Пржевальск, 1943-ж.

Пединституттун биология жана география факультети.
Ортодо - С. Арбаев, Ошол эле катарда оң жагынан биринчи - жубайы Халима. Пржевальск.

Педагогик институттун биология факультетинин студенттери мугалимдери менен. С.Арбаев - ортодо, Пржевальск.

1-май демонстрациядан кийин. Оңдон солго карай: коллегалар Чормонов, С.Арбаев, Тузов ж.б.

Айыл-чарба институтунун химия кафедрасында. Экинчи катарда солдон экинчи С.Арбаев. 1950-жылдар.

Илимдер Академиясынын Химия институтунда.
Султан Арбаев илимий кеңешмеде доклад жасап жатат.
Катышуучулар: профессорлор И.Г.Дружинин,
К.Сулайманкулов, К.Шатемиров ж.б.

Биология илиминин кандидаты, доцент Шамбетов С.Ш. Султан Арбаевичти мен институтка киргенден тартып билип калдым. Азыр биология илиминин кандидаты болсом да, ал кишиден окуган химиядан алган билимим бүгүнкүгө чейин эсимде, бул мугалимдин деңгээлин көргөзөт деп ойлойм. Менин оюмча Султан Арбаев химияны түптөгөн биринчи окумуштуу. И.Арабаев, К.Тыныстанов – сыяктуу жол башчы. Агай профессор, доктор, кандидат болбосо да – Ленин орденинин ээси, ошондуктан «Кто есть кто в науке» – деген китепке киргизип койсо жакшы болмок, бул менин жеке пикирим.

Химия илиминин доктору, Кыргыз улуттук академиясынын академиги Сулайманкулов К.С. Султан Арбаев биринчи – химия деп сүйлөгөн окумуштуу, ошондо мугалимдердин арасында жалгыз кыргыз эле! Агай жетекчи болуп иштеп жүргөндө, дегн эле адамга үн көтөрүп сүйлөгөнүн көргөн эмесмин. Агайдын окуучуларынын ичинен – 3 академик, 8-химия илиминин докторлору, 40-тан ашуун химия илиминин кандидаттары чыккан, ошондой эле бир катар биология илими боюнча жактагандары бар. Андан тышкары жогоруда айтылып өткөндөй бир топ илимий жана методикалык эмгектерди жазган. Анын ичинде соавтор болуп «Химический толковый словарь» деген китепти чыгарган.

Агайдын жаркын элеси дайыма биз менен. Султан Арбаевге арнап агайдын конференция уюштурган университеттин жана факультеттин жетекчилерине ыраазычылык билдирем, ишңиздер ийгиликтүү болсун.

Биология илиминин кандидаты, профессор Ботбаева М.М. Султан Арбаевичти мен 1951-жылдан, университетке келип киргенден тартып билип калдым. Биология илимдеринин кандидаттары – Султан Арбаев агайдын кызы Зейнеп Султановна, Дүйшөмбү Ырсалиевич Ырсалиев баарыбыз бир группада окуп жүрдүк – азыр да чогуу жүрөбүз. Мен агайдын үйүнө чейин барып чай ичип, башка сабактар боюнча да консультация алып турчумун. Агайдын адамдык касиети жогору болчу, мен агайга дагы бир кызындай эле болуп калдым. Агайдын не бир сонун

эмгектеричи, лекция окуганы, ал киши бизге ошондо эле профессордой болчу. Агайдын кандидаттык диссертациясын жактабай калганы, убактысы жок болсо керек эле, себеби өз иштерин таштап эл үчүн иштеген киши болчу. Менин оюмча көзүнүн тирүүсүндө албай калган наамдарды азыр берип койсо деле кеч эмес деп ойлойм.

Султан Арбаевдин улуу кызы, биология илиминин кандидаты, профессор Зейнеп Султановна Арбаева эскерет.

Мен атамдын илимий жана үй-бүлөдөгү ордун, адамдык касиеттерин айтайын. Менин апам казак кызы, 17 баланын арасында жалгыз кыз болгон. Ал эми таятам Талды-Коргон областынын губернатору болгон, апам колунда бар үй-бүлөдө тарбияланган. Агалары жогорку билимдүү, жогорку билимди Москва, Ленинград шаарларынан алышкан, ал эми карындашың, менин апамды, университетке киргизүү үчүн Алма-Атага алып келишкен. Ал жерден атам менен таанышып калат, атам университетти бүткөндөн кийин, үйлөнүп Кыргызстанга келишет. Бул жакка келгенден кийин атам апамдын билим алышы үчүн аябай кам көргөн. Апам алгачкы убактарда курстарга барып жүргөн, кийин география факультетин бүтүргөн. Апамды модага жараша кийинтип, чачын кырктырып, ал эми алтынчы жана базар күндөрү киного же театрга, же үй-бүлөбүз менен шаардын четине походко барчубуз, кышкысын чана тээп келчүбүз. Үйдө үй кызматчыбыз бар болчу, балдардын толук билим алышына болгон шартты түзгөн. Атам өзүнүн төрт баласы менен агасынын эки баласын кошо тарбиялаган. Балдарынын баарысы жогорку билимдүү. Азыркы убакта баласы Кубан 1998-жылдан бери ветеринардык илимдин доктору, кыздары Зейнеп – биология илиминин кандидаты, профессор, Анар – врач-физиотерапевт, Альфия – инженер-технолог. Бардык балдарын эмгектенүүгө, чынчылдыкка үйрөткөн. Атам балдарына билим берүү үчүн бардык күчүн жумшаган.

Өмүрүнүн аягына чейин эмгектенип жүрдү. Мен ал кишинин дайыма столдо лекцияга даярданып жатканын, же котормолору менен отурганын элестетем.

Адамдарга жакшылык кылуудан аянчу эмес.

Кыргыз Республикасынын мектептерине эмгек сиңирген мугалим, эл агартуу майданында талбай иштеген ишмер, эң алгачкы химиктердин бири, доцент Султан Арбаевич Арбаев 90 жашка чыгып, юбилейин шаңдуу өткөрмөк. Шум өлүм аны алтымыш жашка жеткирбей биздин арабыздан алып кеткен. Болбосо, дагы толгон эмгектерди иштеп коёт эле.

Мен ал кишини 1940-жылдан баштап билип калдым. Ошол жылы Бишкек шаарындагы №5 кыргыз орто мектебин «эң жакшы» деген баалар менен бүтүрүп, Кыргыз педагогикалык институтунун адабият факультетине экзаменсиз өттүм. Арызымды көтөрүп Султан Арбаевичтин кабинетине кирсем, арык чырай, маңдайы жарык, кара каш, кара көз сулууча жигит отуруптур. Ал мени жылуу жумшак, күлүмсүрөп кабыл алып, аттестатымды карап чыкты да: Азамат экенсиң, кызым! Эми институтта да жакшылап окуп, мыкты адистерден болуп чыккын! - деп, колумду кыса кармап узатты.

Мен I курстан эле Сталиндик стипендия алып окуй баштадым. 1941-жылы күтүлбөгөн жерден Улуу Ата Мекендик согуш башталды. Биздин окуу корпустарыбыздын баары госпиталга айланып, жарадар болгондор келип жата баштады. Биздин институтубузду Каракол шаарына көчүрүштү. Мурда үйдөн карыш чыкпаган мен Караколго барбай эле калып калмак болдум. Арыз жазып алып директорубуз Султан Арбаевичке кирдим. Ал киши арызымды окуду да: Жок, кызым. Караколго барып, окууңду улантасын. Сага Сталиндик стипендия ыйгардык, жакшы окугандыгың үчүн. Кыргыздын кыздарынан жогорку билимдүүлөр жокко эсе! Республикабызга кадрлар жетпейт. Ошон үчүн сен сөзсүз окуп, жогорку билимге ээ болушуң керек деп, арызыма кол койбой!

койду. Султан Арбаевич антпегенде жогорку билим алалбай да калмак экенмин. 1942-жылы менин атам каза болуп, апам эки эркек, бир кызы менен жесир калды. Балдардын улуусу мен элем, апамды, инилеримди, сиңдимди багышым керек болчу. Ыйлап сыктап директорума дагы бардым. Ал киши бир аз ойлонуп отуруп калды да, анан:

-Түшүнүп жатам, сага кыйын болуп калыптыр. Эми мен сени 0,5 ставкага мугалим кылып дайындайын. Сталиндик стипендияга кошумча болсун. Сен жакшы окуйсун. Бизге да кадр жетпей жатат. Ошондуктан кыргыз тилинен сабак берип, мугалимдик адистикке студент кезиңен көнүгө бер, кызым! - деди.

-Эми аныңызга чоң ырахмат! Бирок мен бул жакта, алар Бишкекте, кантип аларга жардам бере алам. Мага бир бөлмө болсо да үй берсеңиз, аларды көчүрүп келсем, жакшы болот эле, дедим.

-Үй берүү колумдан келбейт, анткени институтта үй жок. Кандай шартта кыйналып окуп жатканыбызды өзүң деле билесиң да. Мен «жардам бергиле» деп кат жазып берип, телефон чалайын. Анан өзүң Ысык-Көл обкомунун секретары К. Качыкеевке, областтык аткаруу комитетинин башчысы Д. Туратбековго баргын, ал-жайынды айтып, жардам сурап көр! - деди.

Анан ошондой деп жазылган катты кармап алып, жардам сурап барып жүрүп, Садовая көчөсүнөн бир комнат үй алып, апамды толгон кыйынчылыкты башыман өткөрүп жатып Караколго көчүрүп келип, бакырындап оокат кыла баштаганбыз. Ошол биз көчүп барган үйдүн дубалынын ар жагында директорубуз Султан Арбаевич турат экен. Ал кишинин аялы казак экен. Султан Арбаевич Алматыда окуп жүргөндө таанышып, үйлөнүп, балалуу чакалуу болуп, ынтымактуу өмүр сүрүшүптүр. Калима жеңе жаркылдаган, шаңкылдап күлгөн кичи пейил, келишимдүү сонун келин эле. Менин апам киришип чыгышып жүрүп таанышып, катташып калыптыр. 1-2 жылдан кийин бизди кайрадан Бишкекке

көчүрүштү. Киев көчөсү менен Дзержин бульварынын бурчундагы корпустан мугалимдерге бир бөлмө, эки бөлмөдөн үй беришип, баарыбыз кошуна болуп жашап калдык.

С. Арбаев 1908-жылы Түп районундагы Арал кыштагында туулуптур. 1931-ж. Казакстандагы пединституттун химиялык факультетин ийгиликтүү бүтүрүп келип, 1940-ж. Кыргызстандагы комвузда биохимия кафедрасын тейлеп, сабак берип жүргөн. Ал эми 1940-жылдан Кыргыз мамлекеттик пединституттун директору болуп дайындалат. Пединститут университетке айлангандан кийин 1961-1963-жылдары биология факультетинин деканы болуп иштеген. Ал сабак берүү менен гана чектелбестен, педагогикалык кадрларды даярдоого активдүү катышып, методикалык жардам берген. 35 илимий ишин жарыялаган (химия илими боюнча). Котормо ишин да колго алып, терминдерди тактаган. С. Арбаевдин илимий педагогикалык иштери эң жогору бааланып, өкмөтүбүз ага Ленин орденин, бир нече медалдарды ыйгарган. Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамоталары менен сыйланган. 1946-ж. «Кыргыз Республикасынын мектептерине эмгек сиңирген мугалим» деген жогорку наам берилип, «Эл агартуунун отличниги» төш белгисин тагынган.

Султан Арбаевичтин артында 3 кыз, бир уулу калган. Баарын эмгектенүүгө, кара жумуштан качпоого үйрөттүү. Жалгыз уулу Куан Арбаев азыр Агрардык академияда иштейт, ветеринардык факультетте морфология кафедрасын жетектейт. Быйыл кой чарбасына байланыштуу доктордук диссертациясын ийгиликтүү коргоду. Улуу кызы Зейнеп Арбаева И. Арабаев атындагы университетинин биология кафедрасында доцент болуп иштейт. Альфиясы болсо политехникалык институтту бүтүрүп, эт-сүт боюнча инженер болуп көп жыл иштеди. Анарасы врач физиотерапевт.

Султан Арбаевичтин төрт небереси бар. Демек арты кур эмес. Аялы Калима жеңе рабфакты, андан кийин пединституттун география факультетин бүтүрүп, анча-мынча иштеп жүрүп, кийин төрт баласын багып, аларды тарбиялап, окутуп,

үй оокатын тейлеп отуруп калган. Күйөсү өлгөндөн кийин он чакты жыл жашап, анан алтымышка жетпей, ал киши да кайтыш болгон.

Мына ошентип күндөр, анан айлар, жылдар өтө берет тура. Бирок, адамдын иштеген иштери, салып кеткен чыйыр жолдору, кылык жруктары, сүйлөгөн сөздөрү эстен кетпей, дайыма жүрөктө сакталат экен. Султан Арбаевичтин жаркын элеси дайыма жүрөктө сакталып кала бермекчи.

*Бейшегүл УМӨТАЛНЕВА,
КМУУнун профессору,
Кыргыз Республикасынын
мектептерине эмгек
сиңирген мугалим.*

«Эркин тоо» гезити, № 205-206, 18-декабрь, 1998-жыл.

Султан Арбаевичтин өлүмү жана анын жашоо жолу, анын иштери жана кылыгы жөнүндө айтылган маалыматтардын негизинде жазылган. Бул китептин мааниси өтө чоң. Султан Арбаевичтин жашоо жолу жана анын иштери жөнүндө айтылган маалыматтардын негизинде жазылган. Бул китептин мааниси өтө чоң. Султан Арбаевичтин жашоо жолу жана анын иштери жөнүндө айтылган маалыматтардын негизинде жазылган. Бул китептин мааниси өтө чоң.

Султан Арбаевичтин китептеринин титул барактары

V. N. VERXOVSKIJ,
Gertsen aibnduge pedagogikalig institutun professoru.
Qotorgon: ARBAJEV S.

ORGANIKALIQ EMES
XI M I J A

ORTO MEKTEPTER UCYN
OQUU KITEBI

BIRINCI BASILAS
1949 JYLY OCTABRAH
0.5 IG 41.1.11.11.11.11

R I M N I X

U I T K E T O R I N G H

QIRGIZSTAN MAMLUKET HASKMASH
FRUNZE 1949 QAZAN

V. A. TEJUREV
Qotorgon: ARBAJEVA S.

TABIJAT BILIMI

BIRINCI BÖLÜK

BASTALGIC MEKTEPTERIN UCYNCY
KLASSY UCYN OQUU KITEBI

Negegi origunben
RSFSR Agertau EI Kommissariats bekitken

Qotormosuz Qoqoztan Agertau EI

Kommissariats bekitken

MELN WELIKAW OMO WAKALATUNA

QIRGIZCA GITTINCI BASILAS
R I M N I X

ONROZTAN MAMLUKET BASILAS
FRUNZE 1949 QAZAN

U I T K E T O R I N G H

Д.М. КИРЮШКИН

ХИМИЯ

ЖЕТИ ЖЫЛДЫК ОРТО МЕКТЕПТИН
ЖЕТИНЧИ КЛАССЫ УЧУН
ОКУУ КИТЕБИ

ОРУСЧА ОУКУУ КИТЕБИНИН К.С. А. АРБАЕВ АРБАЕВ С. АРБАЕВ

КЫРГЫЗ ССР АКАДЕМИЯСЫнын
ИЗДАТЕЛЬСТВО

КЫРГЫЗ ССР АКАДЕМИЯСЫнын
ИЗДАТЕЛЬСТВО

ДҮБҮҮЛҮГҮ

КЫРГЫЗ ССР АКАДЕМИЯСЫнын
ИЗДАТЕЛЬСТВО

Д.М. КИРЮШКИН

Д.М. КИРЮШКИН

ХИМИЯ

ОРТО МЕКТЕПТИН
7-нчи КЛАССЫ УЧУН
ОКУУ КИТЕБИ

ОРУСЧА ОУКУУ КИТЕБИНИН К.С. А. АРБАЕВ АРБАЕВ С. АРБАЕВ

КЫРГЫЗ ССР АКАДЕМИЯСЫнын
ИЗДАТЕЛЬСТВО

ХИМИЯ

ОБУЧЕНИЮ

КЫРГЫЗ ССР АКАДЕМИЯСЫнын
ИЗДАТЕЛЬСТВО

АКАДЕМИЯ НАУК КИРГИЗСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ НЕОРГАНИЧЕСКОЙ И ФИЗИЧЕСКОЙ ХИМИИ

И. Г. ДРУЖИНИН, З. БАКАСОВА, С. А. АРБАЕВ

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ САХАРОЗЫ С ХЛОРИДАМИ НАТРИЯ, КАЛИЯ, КАЛЬЦИЯ И МАГНИЯ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК КИРГИЗСКОЙ ССР
Фрунзе-1962

КЫРГЫЗ ССР ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
АКАДЕМИЯ НАУК КИРГИЗСКОЙ ССР
ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫК КОМИССИЯ
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ

С. А. Арбаев, К. С. Сулайманкулов
К. Ш. Шатемиров

ХИМИЯЛЫК ТЕРМИНДЕРДИН
ОРУСЧА-КЫРГЫЗЧА СӨЗДҮГҮ
РУССКО-КИРГИЗСКИЙ СЛОВАРЬ
ХИМИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

"ИЛИМ" басмасы
Фрунзе-1966

ФБЭ/19-1884
ЛГП/1.080808

ХИМИЯ

К. И. Шибанов
С. У. Мамат "К. С. Сайыпбеков" музей

Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик Тил Кенезинин
Түрмөсүндө Чыгарылган
Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик Тил Кенезинин

СУЛТАН АРБАЕВ

(Биобиблиографиялык көрсөткүч)

Түзүүчүлөр: *З.С.Арбаева, У.Ж.Кармышова, Г.Д.Маткалыкова*
Редактор *В.Бримкулова*

Нускасы 150 экз. Ченеми 60 x 84/16. Көлөмү 2 басма табак.

«Айат» басмаканасында басылды.
Бишкек ш., Ташкен көчөсү, 60. Тел. 0-312-375-575

ХИМИЯ

КУЛДРИЦА
СХЛОБИДУАНИ
ВЗУНИОУФИСА

К. И. Шибанов

Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик Тил Кенезинин
Түрмөсүндө Чыгарылган
Кыргыз Республикасынын
Мамлекеттик Тил Кенезинин

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100

100